

např. nedostatek vzdělání, omezený životní rozhled apod. Tím je připravena půda pro další oddíl, jenž zahrnuje zbylá dvě prostředí – „maloměstské a městské“. Prvně jmenované je spojováno především specifickými typy festivit, omezenými „kulturními aktivitami“ (divadlo) a „vyšší mírou vzdělanosti“. Městské prostředí je vázáno na *biedermeierovský* životní styl, který přes stále „opatrné chování“ zasahuje i omezeně do moderního veřejného prostoru („manifestace sounáležitosti“, „kávové společnosti“). Po tomto předvedení škály tří předbřeznových prostředí a jejich mentalit přistupuje autor k analýze „českého národního zájmu“, který má být svázán s mentalitou „obrozené elity“. Pozornost však není věnována změnám sociální struktury ve vztahu k problému mentalit; následuje popis cílů, jež si česká „intelektuální elita“ stavěla ve 40. letech 19. století,⁷ a vyjmenování spolků spojených s předbřeznovými Čechami. Modernizační aktivita je nesena pouze touto „novou“ elitou, přičemž mentalita jednotlivých sociálních prostředí zde hraje pouze roli pozadí, před nímž se tak děje „modernizační divadlo“. Není nutno dodávat, že pozadí může představovat pouze zcela pasivní prvek analýzy, která se tím stává do značné míry asymetrickou. Větší důraz na interakci, na relační charakter fenoménu elit, na mnoha místech knihy proklamovaný, ale nedůsledně praktikovaný, mnohdy ustupuje koncentraci na obsahovou analýzu názorů jednotlivců nebo na popis jednotlivých událostí.

Analýzy Jiřího Štaifa především ukazují, že konceptuální přístup k dějinám 19. století je možný a že fundovaná diskuse o nich je mezi českými historiky neobyčejně potřebná. Bez důsledného, tzn. teoreticky a metodologicky reflektovaného promyšlení interpretačních problémů českých dějin 19. století se totiž nepostoupí dál v překonávání zažitých výkladových schémat, která v českém historickém diskurzu cirkulují v některých případech v nezměněné podobě již století. V tomto smyslu je autorův přístup nutno hodnotit jako jednoznačně produktivní příspěvek k rozvíjení teoretického a konceptuálního myšlení v české historiografii.

Karel Šima

7 Ani na tomto místě nechybí pasáž věnovaná Karlu Havlíčkovi, který se v knize často objevuje, a to i na vcelku nečekaných místech.

Jiří Štaif, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*, Praha 2005, Dokořán, 474 s., ISBN 80-7363-014-1

V české historické produkci je tzv. předbřeznové období českých dějin dlouhodobě popelkou. Zájem historiků o tuto epochu, z mnoha důvodů označovanou za období stagnace, je mnohem nižší než o dynamičtější změny probíhající v našich zemích ve druhé polovině 19. století. Zejména výzkum sociálních a politických dějin malým zájmem historiků o počátky procesů, naplno viditelných zejména v revoluci let 1848-1849, nesporně trpí. Z hlediska výzkumu sociální skladby společenských elit a jejich veřejné aktivity je absence soustavnějšího výzkumu v tomto období zvláště patrná, protože v sousedních zemích, především v Německu a Polsku, je první polovina 19. století předmětem mnohem intenzivnějšího zájmu a mezer v českém výzkumu je zvláště markantní. Snad každý historik zabývající se předbřeznovou érou potvrdí, že práce s prameny k sociálním dějinám a tématům na pomezí sociálních a politických dějin je zde zvláště obtížná: historik se potýká s problematickými statistickými údaji, materiály jsou v mnoha ohledech velmi torzovité a každý badatel musí pracovat z metodologického hlediska velmi kreativně a s velkou interpretační obratností.

V této situaci je nadmíru potěšující, pokud se přece jen objeví publikace s ambicí přenést do stávajícího výzkumu nové metody, pohledy a interpretace. Dlouholetý zájem Jiřího Štaifa o léta 1830-1851 nyní přinesl odborné i laické veřejnosti velmi zajímavé ovoce v podobě *Obezřetné elity*. Publikace čtenářům slibuje pohled do sociálních změn, probíhajících v české společnosti tehdy do značné míry v tichosti, pod uměřenou fasádou konzervativního režimu, odrazujícího obyvatelstvo od téměř veškeré veřejné aktivity, která bývá zejména německými historiky v liberálnějších a sociálně vyspělejších prostředí na západ od našich hranic vnímána jako nejvýznamnější indikátor intenzity modernizačních procesů na cestě od tradiční k moderní, občanské společnosti.

Štaif se vystavuje kritice volbou názvu své knihy. Čtenář se může oprávněně ptát, zda opravdu vystihuje hlavní výkladovou linii. Spíše se zdá, že jí autor postihl pouze jeden z faktorů aktivity české politické, kulturní a hospodářské elity a že svou tezi o „obezřetnosti elity“ sám v textu navíc několikrát úspěšně zpochybnil. I laik se může oprávněně ptát, v čem spočívala Havlíčkova obezřetnost, když se jeho hlavní důrazy opíraly o agilní nacionalismus a zvýšené občanské sebevědomí a když byly jeho aktivity zaměřeny na potírání tylovskeho buditelského „paradigmatu“ (s. 101-102). I u Palackého je zmíněn jeho „optimismus“ v pohledu na mul-

tietnicitu habsburské monarchie právě v opozici s jeho „obežřetností“ (s. 121). Avšak ani mentalita a modernizační aktivity šlechty, určitě její části, zřejmě nevykazují ve 40. letech znaky „obežřetnosti“, neboť – jak ostatně Štaif nezapomíná vyjádřit – její univerzalita ji často vedla ke kapitalistickému podnikání opřenému o zahraniční zkušenosti (sympatické a pozornost si zasluhující jsou poznámky o vztahu šlechty v Čechách i na Moravě k britskému vzoru, což bylo pro její podnikatelskou činnost velmi významné). „Obežřetný“ je Šafaříkův *Slovanský národopis*. Avšak musí být nutně „méně obežřetný“ například Jakub Malý, když ve 40. letech črtá obraz Němce jako národního nepřítele Čechů a Němcům obecně vytýká upálení Mistra Jana?

Autor publikace je odborné veřejnosti znám jako osobnost s vytříbeným smyslem pro precizaci výzkumných metod a pojmů, a to v míře, která mnohem více připomíná nejlepší tradice německé historické školy než domácí zvyklosti. Promyšlení metod práce je zřejmé v celé publikaci; prostupují jí úvahy prozrazující stále zvažování způsobu podání a zvolené metody. Nejvýrazněji se Štaifova snaha po jasných a přehledných metodických rámcích i pojmech samozřejmě projevila v prvních kapitolách knihy, v nichž se zabývá vystižením společenských rozdílů různých skupin obyvatelstva a mentalitou venkovského, maloměstského a velkoměstského lidu. Z celé publikace jsou velmi patrné inspirace Maxem Weberem či Pierrem Bourdieua a autor také některé pojmy zasadil do širšího kontextu konstruktů používaných západoevropskými historiky při výzkumu společenských elit, fenoménů nacionalismu, emancipace či všestranné modernizace. Odborná veřejnost by zřejmě s velkým povděkem kvitovala i obsáhlejší rozvalu nad možnostmi, výhodami a nevýhodami transferu metod a pojmů západních historiografií do českého, případně středoevropského prostředí. To by však již byla jiná kniha, kterou by Štaif mohl v budoucnu napsat. Za výstižnou považujeme užitou definici pojmu „mentalita“, v níž je precizně vyjádřena paradoxie samozřejmosti a nesamozřejmosti hodnotového rezervoáru, který je v daném prostředí dominantní (s. 81). Obdobných případů bychom ale v knize mohli nalézt mnohem více. V této souvislosti je snad trochu překvapením, že je tento aspekt odborné práce vyvažován na úkor přístupnosti širšímu okruhu čtenářů. To se projeví čtenářsky vděčnými exkurzy a detailními popisy – typická je v této souvislosti pasáž o Metternichově knihovně kuriozit (s. 108).

Jiří Štaif hledá ve společenských procesech a politických událostech společné jmenovatele, což jednak dává práci přehlednou strukturu, jednak otevírá řadu zajímavých otázek a horizontů. Otázky po míře významu komunikačních toků, vlivu zahraničních vzorů na aktivizaci opozičních proudů a zejména celou knihou prostupující otázka po legitimitě a způsobu legitimizace mocenských nároků konstituující se české národní elity ve vztahu k vlastním klientům, jiným klientelám a elitám a v neposlední řadě k vládnoucímu režimu, jsou problémy mimořádně

významné pro moderní interpretaci českých dějin. Řada Štaifových postupů a závěrů úspěšně kritizuje a dekonstruuje dosavadní obřaz politického působení vůdců českého národního hnutí a jeho kritické hodnocení kroků české politické elity v prudce se měnícím toku událostí let 1848-1849, argumentačně výborně podložené a opřené zejména o analýzu vzájemné komunikace předáků s voliči, si bezesporu zaslouží pozornost a širší diskusi, například o relevanci použitých metodických postupů či o mnoha kontroverzních závěrech. Právě revoluční doba v polovině století nabízí prostor, jehož autor obratně využil – spojení výkladu politických aktivit se sociálními podmínkami rodící se občanské společnosti v Čechách. To je zřetelné například při líčení výsledků revoluce v podobě zrušení poddanství. Díky přehlednému autorovu vysvětlení nyní můžeme lépe porozumět vládním snahám o aktivní hospodářskou politiku v neoabsolutistických dobách, založené z velké části právě na formách a procedurě výkupu z poddanství (s. 402-409).

Vzhledem k tomu, že se autor ve své knize o obežřetných (i neobežřetných, nebo leckdy naivních) elitách věnuje především analýze českého prostředí, brněnským recenzentům musí nutně scházet obdobně plastické a na gruntovním interpretačním základě založené vylíčení moravského vývoje v době předbřežnové. Bylo ale nesmyslné požadovat tento chybějící rozměr od Jiřího Štaifa. Ten svým dílem dal spíše moravskému prostředí mnoho inspirací a celkový vzor, jak k takovému podání dospět.

Lukáš Fasora, Jiří Hanuš